

- [6] A római számok I–XXVIII-ig a tanulók helyezési rangsorát jelzik. Az órsők jelei: L_1 (9 fő); L_2 (10 fő) leány F (9 fő) fiúórs; az osztály egész (28 fő) százalékos adatait úgy kaptuk, hogy a kapott szavazatokat elosztottuk az órs, illetve az osztály egészének létszámával. Az ilyen jellegű kimutatásoknak csak annyiban van értelme (figyelembe véve a vizsgált résztvevők körének kis számát), ha viszonyítási alapul szolgál a későbbi vizsgálatokhoz.
- R_t = a tanulói választások alapján készült rangsor; R_o = az önértékelés rangsora.
- [7] A Módszertani Közlemények következő számában szeretnénk folytatni a vizsgálat tapasztalatainak közlését.

DR. SZÉKELY ISTVÁNNÉ
Pécs

A társadalmilag hasznos munka szerepe a gyermek személyiségének fejlődésében

„A pedagógia hit, mely inkább természet, mint nézet dolga, kettőt tételez fel: hogy az emberek (az eddiginél különbbé) nevelhetők, s hogy (az eddiginél többre) taníthatók. A nagy nevelők általában az elsőt tartották fontosabbnak.”

Németh László

A filozófiai, pszichológiai és pedagógiai útkeresés azt igazolta, hogy a tevékenységen keresztül, pontosabban a történelmi és társadalmi, valamint az egyéni (emberi) munkában vizsgálva a személyiség alakulását, alakítását, a leginkább *célravezető módot* találhatjuk meg.

A tevékenység egyúttal magatartás is. Az ember munkafolyamatában is domináns szerep jut az ideológiai, erkölcsi, világnézeti töltésnek. Bizonyos vonatkozásban ilyenformán a tevékenység (munka, tanulás, játék) „mindig emberek közötti viszony... nem választható el a viszonyokra gyakorolt hatásától, a viszonyokban való beilleszkedésnek módozataitól”. [4] A gyermekek közötti kapcsolatokat úgy kell tekintenünk, *mint az emberek közti viszonyok módozatát*, melyen keresztül betekinthetünk – ha közvetett módon is – a fejlődő személyiség ön- és értékmegvalósító világába.

E megállapítás érvényes a gyermekek egymás közti kapcsolatának vizsgálatánál is a társadalmilag hasznos munkában.

Vizsgálatom arra irányult, hogy a társadalmilag hasznos, kollektív munka által biztosított értékes tapasztalatszerzési lehetőségekhez és tapasztalatszerzési folyamatokhoz csatlakozó tanári tudatosítás hogyan hat a tanulók kollektív beállítódására.

Kísérleteimet egy általános iskola két 8. osztályában végeztem el.

A kísérletben a kollektív beállítódás mutatói a következők:

1. A társadalmi munka végzésével kapcsolatos előzetes cselekvési készség színvonalának mérése

(A munkaakcióra való jelentkezés írásos formában történt.)

I. kérdés: Szívesen végeznél-e társadalmi munkát, ha arra kérnének?

A kérdésre adott „igen” a 8. a osztályban 100%-os volt, ami mutatta a tanulók pozitív hozzáállását a fizikai munkához.

II. kérdés: Szívesen mennél-e társadalmi munkára az előírtnál hosszabb ideig, ha arra szükség lenne?

A 8. a osztály jelentkezése itt is 100%-os volt.

Megjegyzés: A társadalmi munkát a Villányi Állami Gazdaság szőlőjében végezték a tanulók. Minden 7. és 8. osztály 3–3 napon vett részt a szüretelésben. Mivel a munka nem fejeződött be, az állami gazdaság még két napra kérte tanulóinkat, hogy vegyenek részt a szőlő leszedésében. Indokolt volt ezért is az előbbi kérdés feltevése.

A 8. a osztályban a közösségi szempontból értékes tapasztalatokhoz teljes értékű tanári tudatosítás kapcsolódott. Mindkét akció előtt tájékoztattam a tanulókat az elvégzendő munka kollektív hasznosságáról és az abban rejlő erkölcsi értékéről. A közös munka folyamán „alkalomhoz kötötten”, konkrét tapasztalatokhoz kapcsolódva mutattam rá az intenzív közösségi munka eredményességére, az egész társadalom számára való hasznosságára.

A közösen végzett, társadalmilag hasznos munka befejezésével „Iskolagyűlés”-en felhívtuk a tanulók figyelmét az elvégzett társadalmi munka nagyságára, értékére, és utaltunk arra, hogy az összmunka folyamatában a 8. a osztály akciója milyen konkrét helyet foglal el. A 8. a osztály a társadalmilag hasznos munka végzésében nyújtott kiemelkedő teljesítményért „dicséretet kapott”, és egy tanítás nélküli munkanapot engedélyezett az iskola vezetősége, amelyet osztálykirándulásra használtunk fel.

A kontroll 8. b osztályban is a munkaakcióra való jelentkezés írásos formában történt. A munkaakció előtt, a 8. a osztályhoz hasonló módon megtörtént a közösségi munka etikai értékével kapcsolatos tájékoztatás. Ezzel az osztállyal az volt a cél, hogy megvizsgáljuk, hogy milyen mértékű a kollektív beállítódás fejlődése akkor, ha a tanulók csak a *munka megkezdése előtt kapnak a közösségi szempontból értékes tudatosítást, de a közös munka folyamán, „alkalomhoz kötötten” a konkrét tudatosítás elmarad.*

Ha feltételezésem igaz, akkor a kísérletben – tekintettel arra, hogy a munkaakció alatti konkrét tudatosítás elmarad –, arra lehet számítani, hogy a számszerű adatok nem mutatnak olyan mértékű fejlődést a kollektív beállítódásra, mint amelyet a 8. a osztályban tapasztaltam.

I. kérdés: Szívesen végeznél-e társadalmilag hasznos munkát, ha arra kérnének?

A 8. b osztály válasza igennel 90%, csak 10% az, aki nem szívesen menne társadalmi munkára.

II. kérdés: Szívesen mennél-e társadalmi munkára még tovább, ha arra szükség lenne?

Itt már a 8. b osztályban 15%-a felelt igennel, és az osztály 85%-a nem szívesen ment volna tovább társadalmi munkára.

Összehasonlítva a két osztály adatait, arra mutatnak, hogy *a 8. a osztályban, ahol a munkaakció előtt és alatt is folyt tudatosítás, pozitíven felmérhető a kollektív beállítódás fejlődése.* Ugyanakkor a 8. b osztályban, ahol a munkaakció közben a tudatosítás elmaradt, a csoportban negatív oldalról látszik igazolva „az alkalomhoz kötött” tudatosítás fontossága. Az is láthatóvá vált, hogy az előzetes tudatosítás önmagában a beállítódásformálás szempontjából csak korlátozott szerepű.

2. A társadalmilag hasznos munkára való társak kiválasztása

A vizsgált iskolánkban komoly társadalmi munkát csak a 7. és 8. osztályos tanulók végezhetnek. Az 5–6. osztályban minden osztály egyénileg próbálkozott társadalmi munka végzésével, pl.: gesztenyeszedés. Ebben a két évben a tanulók inkább csak ismerkedtek a társadalmilag hasznos munkával, de komoly feladatot nem kaptak. A 7. osztályban már ők is aktív részesei voltak a társadalmi munkavégzésnek. Az osztályközösség pozitív alakulása bizonyította, hogy a tanulók nagy többsége szívesen vesz részt fizikai munkavégzésben. Nagy izgalmat váltott ki az osztályban, amikor iskolaszintű társadalmi munkára került sor. A társadalmi munka megkezdése előtt felmérést végeztem. A felmérés kérdése a következő volt:

Kivel szeretnél a szüreten együtt dolgozni? Miért?

A következő utasítást kapták a tanulók: mindenki három pajtást jelöljön meg, és indokolja azt is, hogy miért őket választotta. A választás előtt jól gondolja át, hogy kiket akar munkatársának. Az se kerülje el figyelmét, hogy mi szükséges ahhoz, hogy jó munkát tudjanak végezni.

Figyelembe vettem a tanulók választásait, és annak alapján állítottam össze a munkabrigádokat. Az elemzés során megállapítottam, hogy kölcsönös kapcsolata volt 17 fiú tanulóból 16-nak. Csak egy fiú tanulónak nincs közös kapcsolata a többi fiúval a társadalmi munkában. Ennek oka, hogy nem szeret dolgozni, és ezért félnek a többiek munkatársul választani.

A lányoknál 11 tanulónak van kölcsönös kapcsolata, csak háromnak nincs.

Okát abban látom, hogy ebből két leány tanuló gyengébb fizikumú, nem tudnak úgy dolgozni, ezért nem választják őket, mert félnek, hogy lemaradnak a versenyben. A harmadik leány tanuló szertelen magatartású, nem veszi komolyan a munkát. A társadalmi munka végeztével iskolaszinten eredményt hirdettünk, ahol is a 7. osztály második helyezést ért el, a legjobb 8. osztállyal szemben. Munkájukért 1817 Ft-ot kaptak. A nyertes osztály csak 24 Ft-tal előzte meg.

A jó eredményt a társadalmi munka végzésénél abban látom, hogy ezek a tanulók kevés sikert értek el a tanulmányi munkában, sikerélményt a társadalmi munka hozott nekik. Iskolagyűlésen kapott dicséret, oklevél, és nem utolsósorban a munkájukért kapott jövedelem – amely alapul szolgált a tanév végi kiránduláshoz – fokozta a kollektív munkához való beállítódásukat.

A 8. a osztályban az év folyamán ismét társadalmi munkára került sor, s ebből a célból ismét elvégeztem a felmérést.

A szociogram elkészítését megelőzően *önértékelést készítettem a tanulóimmal*. Az önértékelés kialakulása rendkívül bonyolult folyamat, amely szervesen összefügg magának az öntudatnak a fejlődésével. Amikor a tanulóban kialakul önmagának, mint szubjektumnak, vagyis mint megismerő és cselekvő, környezetével aktív viszonyban levő ennek a tudatosítása, ez egyszersmind potenciálisan magában rejtí ennek az ének a képességeinek, a tulajdonságainak valamilyen *értékelését* is. Mead ún. „tükör-én” elmélete szerint a környezettel – elsősorban a szociális környezettel – való interakciók folyamatában tanulja meg az egyén önmagát, mint objektumot szemlélni, vagyis a különböző viselkedésmódjaiban, teljesítményeire kapott szociális reakciók, elmarasztalások vagy elismerések nyomán alakul ki benne az a meggyőződés, hogy e viselkedéseket kiváltó magatartása vagy a magatartásokban kifejeződő tulajdonságok hogyan értékelendők, elismerésre méltóak vagy elítélendők.

„A szociálpszichológiában fontos fogalom az ún. *vonatkoztatási* (referencia) *csoport*, vagyis az a kisebb szociális mikrostruktúra, amelynek elfogadó vagy elítélő (elvető) reakciói formálják a fejlődő egyén viselkedését, s ezen belül önmagára vonatkozó értékeléseit.” [5]

Az osztályközösség is egy ilyen vonatkozási csoport. Ez a referenciacsoport egyszerre orientálja kifelé és befelé a tanulók értékelő állásfoglalását. *Kifelé* abban az értelemben, hogy az osztályközösség által képviselt normák közül milyen értéket választ elsődleges fontosságúnak, és azt milyen cselekvésben aktivizálja. *Befelé* abban az értelemben orientálja a tanulót, hogy e normáknak megfelelő viselkedést valósít meg, amely meghatározza az önértékelést.

Éreznie kell a tanulónak önértékelése során, hogy a fentiek megfelelnek-e az elvárásoknak, méltó-e az elismerésre, vagy sem. Az önértékeléssel el akartam érni, hogy a tanulók szeme előtt legyen az irányukba kifejeződő elvárások az osztályközös-

ség részéről, és ennek figyelembevételével válasszák meg társaikat a társadalmilag hasznos munkához.

Ezt nem lehet máról holnapra megvalósítani, hanem hosszú nevelés eredménye ez. Állandóan szem előtt kell tartani, hogy a nevelők által képviselt hatások referencia-tényezőkké váljanak, vagyis befolyásolják a tanulók értékattitűdjének alakulását. Az önértékelés fejlődésének irányításánál figyelemmel kell lennünk arra – nekünk, nevelőknek –, hogy ne öltse a konformitás formáját, ami azt jelenti, hogy a referencia-tényezők hatása ne nyomja el a tanulók önálló ítéletalkotásra való képességét, őszinte véleménynyilvánítását. Ehhez demokratikus légkörre van szükség. Fontos nevelési szempont, hogy a fejlődő személyiség önértékelése reális legyen, megfeleljen a valóságos helyzetnek, s egyben összhangban legyen tanárai, társai értékelésével is.

Ahhoz, hogy tanulóim idáig eljutottak, lényegesnek tartottam már 5-6. osztályban ránevelni őket az ön és mások értékelésére.

Indoklások:

A fiú tanulók a következőképpen indokolták választásukat:

- Szokott dolgozni és tud is!
- Ha akar, tud jól dolgozni.
- Jó hatással tudnánk lenni egymásra.
- Ki tudja venni részét a munkából.
- Máskor is együtt dolgoztunk, és összeszoktunk.
- Mert odaadja a puttonyt.
- Erős és nem igényes a munkában.
- Mert szívesen dolgozik, és nem kell magyarázni neki, hogy mit csináljon.
- Mert ügyes, találékony.
- Mert nem dűnnyög, amikor dolgozni kell.

A leány tanulók indokolásaiból néhányat:

- Jól dolgozik, és összetart azzal, akivel dolgozik.
- Nem lustálkodik.
- Munka közben jókedvet csinál, így vidámabban lehet dolgozni.
- Azért, mert vele a kimerülésig lehet dolgozni.
- Azért, mert van kezűgyessége, és szorgalmas.
- Gyors a keze, nem beszél sokat.
- Azért, mert nagyon meg tudnánk egyezni.
- Azért, mert a barátnóm, s vele jobban menne a munka.

A 8. a osztály kölcsönös választása a társadalmi munkában:

Választások	Fiú		Leány		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Nincs választása	1	7	3	21	4	14
Egy választás	5	33	4	29	9	31
Két választás	8	53	7	50	15	52
Három választás	1	7	–	–	1	3
<i>Osszesen:</i>					29	100

(A százalékszámításnál a megengedett kerekítést elvégeztem, így kaptam a 100%-ot.)

Elemzés:

Kölcsönös kapcsolata nincs 4 tanulónak. Ebből 1 fiú, 3 leány. A fiú tanuló izgága, uralkodni, parancsolni vágyó. Társai nem szívesen választják munkabrigádba, mert félnek, hogy a munkát zavarja. A lányok közül háromnak nincs kölcsönös kapcsolata a társadalmi munkában, mert az egyik igen sokat beszél munkaközben, amellet játékos, ugyanakkor a feladatát pontosan elvégzi. A másik két leány gyengébb fizikumú (csípőficam), lassabban és kevesebbet teljesítenek ezek a tanulók, mint a többiek, ezért nem választják szívesen, mert félnek, hogy a versenyben lemaradnak.

Elkészítettem a 8. a osztály társaskapcsolatainak szociogramját is.

Érdekes képet mutat, ha összehasonlítjuk a társaskapcsolatok és a munkakapcsolatok szociogramját a 8. a osztályban. Mindjárt szembetűnik, hogy eltérés van a kettő között. Ennek okát abban láttam, hogy a tanulók 13–14 éves korban már különbséget tudnak tenni, hogy milyen alkalomra választják társukat. Más személyre esik a választásuk (legtöbb esetben), ha barátokat választanak osztálytársaik közül, és mást választanak, ha munkáról van szó. Ilyen esetben félre teszik egyéni érzelmeiket, baráti kapcsolataikat, csak azt tartják szem előtt, hogy a raj (az osztályközösség), érdeke mit kíván.

A szociogramból kiolvasható az is, hogy erősebb fizikumú fiú tanuló szívesen választ leány tanulót is a munkabrigádba. Tehát itt is mutatkozik a másik nem iránti vonzalom, amely a segítségnyújtásban (puttonyozás) jut kifejezésre. Érdekes volt megfigyelni a felmérést követő társadalmi munka hangulatát.

Amint már említettem, a brigádokat a felmérés alapján állítottam össze. A munkát is ennek alapján osztottuk ki számukra. A teljesítményét minden brigádnak külön is mértem.

Érdekes módon az a két brigád, ahol fiú és leány pártások vegyesen voltak, jobb teljesítményt értek el. Nem maradt a tőkén szülő náluk, és gyorsabban teltek a puttonyok. Az uzonnaszünetben ismertettem az eddigi eredményüket, az eredmények láttán ezután engedélyt kértek, hogy új brigádokat alakítsanak, röviden szólva vegyes brigádok szerveződtek. Ezután indult meg a nagy verseny. Az iskolai szinten a legjobb eredményt a 8. a osztály érte el, az anyagi javak mellett azt a kitüntetést kapta az osztályközösség, hogy még két napra mehetnek társadalmi munkára.

Összegezve:

A tudás mellett iskolai nevelésünk alapvető értékorientáló feladata az erkölcsi normák értéktartalmának tudatosítása és a hozzájuk való pozitív viszonyítás kialakítása.

Lényegesnek tartom azt, hogy az értékorientálásnak ki kell hogy terjedjen az *erkölcsileg értékes tulajdonságok* (munkához való helyes viszony, fegyelmezettség stb.) és motívumok fejlesztésére. Az erkölcsi síkon folyó értékorientálásnak az erkölcsileg értékes cselekvések érvényre juttatását kell végcéljának tekinteni, azt, hogy a tanulók az *erkölcsi mérlegelést, döntést* igénylő helyzetekben következetesen meg tudják különböztetni az értékes cselekvést a nem értékestől, és az előbbi valószínűsít meg konkrét tevékenységben. (Ebben az esetben pl.: a társadalmilag hasznos munkában).

Ezt úgy próbáltam elérni, hogy tanulói kollektívánkban olyan erkölcsi ideált szerettem volna nyújtani tanulóimnak, akit elfogadnak erkölcsi mércének, és magatartásuk alakításában a példaképhez akarnak igazodni. A nevelésnek, olyan keretet biztosítottam, hogy erkölcsi szempontból pozitív magatartás és cselekvés egyfajta teljesítménnyé váljon számukra. E két tényezőt igyekeztem nevelőmunkámban megvalósítani.

Úgy érzem, hogy sikerült elérni a 8. a osztályban a tanév végére, hogy olyan közösséggé formálódtak, amely képessé tette őket társaikért, az iskoláért bizonyos

munkák elvégzésére, még akkor is, ha az áldozattal járt. Célkitűzéseimben igyekeztem közelebbi (dicséret) és távolabbi (pl.: kirándulás) célokat tűzni tanulóim elé. Ebben a bonyolult nevelési folyamatban egyaránt kellett az értelmi, érzelmi és az akarat működések fejlesztését erősíteni. Többször hangsúlyozták – az irodalomban – az értékorientálásnak mint pedagógiai feladatnak komplex jellegét, ez talán sehol sem érvényesül annyira követelményként, mint éppen az erkölcsi nevelés területén.

IRODALOM

- [1] *Bábosik István–dr. Nádasi Mária*: A tapasztalatszerzés és tudatosítás szerepe a kollektív beállítódás formálásában.
- [2] *Dr. Duró Lajos*: A szociometriai módszerek pedagógiai-pszichológiai alkalmazásának metodológiai problémáiról. Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatoe Sectio Pedagogice et psychologica. Szeged, 1966/10. 21. p.
- [3] *Hunyadi Györgyné*: A közösségi helyzet és a kollektizmus összefüggéseinek kísérleti vizsgálata. Pedagógiai Szemle, 1972. 10. sz., 855–879. p.
- [4] *Lick József*: A személyiség és filozófia. Kossuth Kiadó, Budapest, 1969. 48. p.
- [5] *Murányi Mibály*: Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó, Budapest, 1974. 26–88. p.

DR. SZABÓ G. MÁRIA
Szeged

Egy napközi otthoni kísérlet tapasztalatai

I.

A fejlett szocialista társadalom és az új, 1978-as nevelési-oktatási terv a napközi otthonok szerepét megnövelte. Már az V. Nevelésiügyi Kongresszus jegyzőkönyvében a következőket olvashattuk: „Az új oktatási-nevelési követelményeknek az általános iskola hagyományos szervezeti formája – tanítás de. 8–13-ig – nem tud a kívánt hatékonysággal eleget tenni, ezért az iskolában folyó munkát egész napra ki kell terjeszteni. Így vált napjainkban az egésznapos foglalkozás társadalmi szükségletté.”

A fenti következtetést 1976-ban az MTA Közoktatási Bizottsága megerősítette, továbbfejlesztette. A kutatás előrejelzése szerint az általános iskola funkcióinak minőségi átalakulása, az időstruktúra átrendezése várható. További perspektivaként a nevelési-képzési idő növekedését nem az iskolában töltendő évek számának növekedésében látják, hanem az egésznapos iskola megvalósításában.

A tudományos vizsgálódásokkal együttihalad a napközi otthoni bálózat gyorsütemű fejlesztése is. A lehetőségek azonban korántsem elégitik ki e területen a társadalmi igényeket, mert pl. 1969 és 1978 között 12,308 főről 24,278 főre emelkedett a férőhelyhiány miatt fel nem vett, de igényjogosult tanulók száma.

Napjainkban a napközi otthonokban folyó foglalkozásokkal szemben is egyre korszerűbb követelmények fogalmazódnak meg. Következésképpen a képzőintézményen belül is foglalkoznunk kell a napközi otthoni nevelés sajátos tartalmi kérdéseivel. Fel kell készítenünk a tanárjelölteket a szaktanári munka mellett a napközis nevelői hivatás vállalására is.

Neveléstudományi tanszékünk a napközis szakvezetői csoporttal együtt törekszik korszerűsíteni a napközis nevelési folyamatot is. Ismeretes, hogy az utóbbi években megnőtt az érdeklődés az iskolai kísérletek iránt. Számos új kezdeményezés született. Nagy lendületet ad ehhez az MTA távlati kutatási programja. A távlati programból